

Türk Batıcılığının Milliyetçi-Muhafazakârlık Üzerinden Tenkidi: Erol Güngör Örneği

Fatih Yıldız*
Fikret Çelik**

Özet

Tanzimat sonrası dönemde tarih sahnesine çıkan Türk aydınlarının temel meselesi zayıflayan devleti güçlendirmektir. Türk aydınlarının devletin inhitatını durdurmak amacıyla devlet sistemine ve kamusal meselelere dair ortaya attıkları fikirler zaman içinde ideolojik bir içerik kazanmıştır. Osmanlı'nın son döneminden itibaren, Batı kaynaklı pozitivist ve materyalist fikirlerin zihniyet dünyalarını şekillendirdiği Batıcı-inkılâpçı Türk aydınları, bu fikirlere dayanan görüşleriyle, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, devlet ve toplum düzeyinin yeniden şekillenmesinde etkili bir güç olmuşlardır. Bu çalışmada, milliyetçi muhafazakâr bir aydın ve ilim adamı olarak Erol Güngör'ün, Tanzimat sonrası dönemden kendine kadar Batıcı-inkılâpçı aydınların kamusal meselelere ve başta din olmak üzere millî kültür unsurlarına yönelik yaklaşımlarına getirdiği tenkitler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Tanzimat, Batıcı-İnkılâpçı Aydınlar, Batılılaşma, Millî Kültür, Cumhuriyet İnkılâpları

Giriş

Mustafa Reşit Paşa, Gülhâne Parkı'nda Tanzimat Fermanı'nı ilan edeceği günün sabahı evinden çıkarken, yakınlarıyla "Belki bir daha geri döne-

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü – Antalya / Türkiye
fatihyildiz@akdeniz.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü – Kırıkkale / Türkiye
fikretcelik23@gmail.com

mem” (Gevgilili 1990: 33) diyerek vedalaşır. Osmanlı Hariciye nâzırı Mustafa Reşit Paşa'nın, yapacağı işin neticesinde kendi bekâsından dahi emin olamaması, ilan edeceği fermanın devletin bekâsı için olmazsa olmaz bir hamle durumuna gelmesinden kaynaklanıyordu. Çünkü 18. yüzyılın başından itibaren bilhassa Rusya'ya karşı kaybedilen savaşlar ve Rusların mütemadiyen Osmanlı topraklarında gayrimüslim halkı, bilhassa Slav halklarını kışkırtma faaliyetleri Osmanlı Devleti'ni, Büyük Güçlerin gayrimüslim tebaa ile ilgili isteklerini yapmaya icbar etmiştir. Tanzimat'ın ilanı da o dönem Osmanlı'da “Düvel-i Muazzama” istediği için gayrimüslim tebaa lehinde yapılan birçok yenilik de kahir ekseriyeti dış kaynaklı iç meselelerin çözümü için siyasî amaçlarla yapılmıştır.

Osmanlı bürokratik eliti tarafından başlatılan Türk modernleşme hareketinin temel amacı, zayıflayan devleti tahkim etmektir. Modernleşme sürecinde Batı ile temasın her alanda artmasının da etkisiyle Osmanlı/Türk modernleşmesini yöneten bürokratik elitin içinden yeni bir sınıfın, Türk aydın sınıfının doğuşu gerçekleşecektir. Bu yeni sınıfın üyesi aydınlar, devletin bekâsı için evvelimde devlet sisteminin yeniden düzenlenmesi konusuna odaklanmışlardır. Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e uzanan süreçte, birçok siyasî ve sosyal konuyu fikirleriyle etkileyecek olan Türk aydınlarının, hem sosyolojik köklerinin değişmesiyle hem de yaşanan siyasî olayların etkisiyle devlet ve toplum düzeni üzerine farklı görüşleri zaman içinde ideolojik bir içerik kazanacaktır. Bunda bilhassa siyasî olaylarla birlikte yaşanan demografik değişimin, devletin eğitim politikalarının ve Batı kaynaklı fikir hareketlerinin bazı Türk aydınları arasında yaygınlaşmasının etkisi büyüktür.

Türk modernleşmesi, Osmanlı'nın son döneminden itibaren devlet sistemi yanında sosyal ve kültürel alanları da etkileyen bir harekete dönüşmüştür. Türk aydını da tarih sahnesine çıktığı Tanzimat'ın ilanı sonrası dönemden itibaren Türk modernleşme hareketinin taşıyıcısı ve istikametini belirleyen en temel güç olmuştur. Erol Güngör, milliyetçi muhafazakâr bir aydın ve ilim adamı kimliğiyle Osmanlı'nın son döneminden kendi devrine kadar Batıcı-inkılâpçı Türk aydınlarını, bilhassa millî kültüre karşı tutumları ve kamusal meselelerle ilgili önerileri dolayısıyla tenkit etmiştir. Erol Güngör'ün, Tanzimat sonrası dönemden kendi devrine kadar, Batıcı-inkılâpçı aydınların, başta İslam olmak üzere millî kültür unsurlarına yönelik yaklaşımlarına ve bu aydınların fikirlerine istinad eden devlet politikalarına getirdiği tenkitler, Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir ilim adamı tarafından yapılması nedeniyle önemlidir.

Murat Yılmaz, Erol Güngör'ün Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan geleneğini devam ettirdiği tespitini yaptıktan sonra, Güngör'ün milliyetçiliğinin alamet-i farikasını; "Gökalp'in anti-Osmanlı ve siyasete bağımlı düşüncelerini eleştirirken, Turhan'dan da pozitivist bilim anlayışından uzak olmasıyla ve İslam kültürünün daha içinden konuşmasıyla ayrılmaktadır" (2006: 166) sözleriyle ortaya koymuştur. Güngör'ün tenkitlerini yaptığı eserlerini kaleme aldığı yıllar, "Türkiye'de milliyetçilik fikrinin sokaktaki kavgada 'taraf' olduğu zamanlara" (Alkan 2000: 158) tekabül eder. Kavganın diğer tarafında ise Güngör'ün Batıcı-inkılâpçı aydınların devamı olarak gördüğü sosyalistler yer alır. Türkiye'de siyasî ve sosyal yapının yaşadığı dönüşümün etkisiyle, netameli konularda fikir serdetmek o dönemde bir ilim adamı için neticeleri kestirilemeyen bir iş olmaktan çıkmaya başlar. Şu hususu da belirtmek gerekir ki Batıcı-inkılâpçı aydınlara Erol Güngör'den önce de tenkitler yapılmıştır; 1930'lardan itibaren Türk sağının önde gelen kalemleri Cumhuriyet inkılâplarının fikrî mimarlarına ve taşıyıcılarına kendi ideolojik tutumlarına göre tenkitler getirmişler ve bazı sosyalist aydınlarla kalem kavgaları yaşamışlardır.

Bu makalenin temel tezi, Erol Güngör'ün Batıcı-inkılâpçı aydınlara yaptığı tenkitlerin, esas itibariyle, bir ilim adamı tarafından Cumhuriyet inkılâplarıyla gerçekleştirilmek istenen laik toplum tasarımına yönelik ilk ciddi itiraz olduğudur. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan 'ulus inşa süreci'nin toplumun dinî ve kültürel değerleri hilafına yapıldığı iddiasıyla temellendirilen bu itiraz, Erol Güngör'ün, Tanzimat döneminden kendi devrine kadar, millî kültür karşısında gördüğü aydınların ideolojik tenkidi üzerinden yapılmıştır. Ayrıca Güngör'ün de işaret ettiği gibi (1999: 205) Türk aydınının doğuşunu, gelişmesini ve halen içinde bulunduğu durumu araştıran bir sosyal bilimci, bunu yaparken, ister istemez Türkiye'nin fikir tarihini de anlatmış olacaktır. Bu yazı, Türkiye'de Batıcı-inkılâpçı aydınların ideolojik kökenlerinin irdelendiği birinci bölümle başlamakta, bilahare, Erol Güngör'ün Batıcı-inkılâpçı aydınlara yönelttiği tenkitlerin irdelendiği alt başlıklarla şekillendirilen bölümle ve devamında da bir değerlendirme ile sonuçlanmaktadır.

Batıcı-İnkılâpçı Aydınların İdeolojik Kökenleri

Yüzbaşı Alfred Dreyfus 1894 yılında casusluk suçlamasıyla ömür boyu hapse mahkûm olur ve cezasını çekmek üzere Guyan'daki Şeytan adasına sürgüne gönderilir. Dreyfus'un masumiyetine inananlar, başlangıçta ailesiyle birlikte bir avuç yazardır. Dreyfus'un masum olduğunu gösteren delillerin ortaya çıkmasıyla, davanın yeniden görülmesini isteyen yazarların sayısı da artar. Dönemin güçlü kalemlerinden biri olan Emile Zola da

katılır bu gruba. 15 Ocak 1898'de Dreyfus davasının yenilenmesini isteyen 261 profesörün ve 230 gazeteci ve yazarın imzasını taşıyan dilekçe Le Temps gazetesinde yayınlanır. 'Aydınlar Yüzyılı'nın doğuşunda yaşanan Dreyfus davasıyla ilgili hadiseleri bu şekilde anlatan Winock şöyle devam ediyor: "Sokaklar Yahudi aleyhtarlığı bağırtısı ve Zola karşıtı haykırmalar ve ordu lehine alkışlarla inerken, basın farkına vardı ki, yeni bir güç doğmaktadır: *Entelektüel*ler" (2007: 13-29).

Dreyfus davasında; yazar, akademisyen, avukat, doktor, sanatçı birçok insanın Yahudi subay Dreyfus için bir araya gelerek adalet talep etmesi aydınların birlik olup kamuoyu oluşturması adına şüphesiz önemli bir milattır. Zygmunt Bauman da Batı'da aydınının 20. yüzyıl başında Dreyfus davası ile kamu alanında görünür hale geldiğini, fakat 18. yüzyılın son çeyreğinde modern aydınının öncüsü olarak nitelendirdiği Fransız "les philosophes" grubu ile birlikte tarih sahnesine çıktığını söyler: "Les philosophes yalnızca bir bireyler topluluğu olmanın ötesinde bir şeydi. Les philosophes yoğun bir iletişim ağıyla birbirine bağlı, sıkı sıkıya kenetlenmiş bir grup oluşturuyordu. (...) Onlar bir gruptu, özerk bir grup: düşüncüyü, yazıyı, konuşmayı ve genelde dili öteki tüm toplumsal bağların yerine geçecek bir toplumsal bağ olarak gündeme getiren bir grup" (1996: 30-36).

Aydın için "dünyaya atalarından devraldığı değerlerle veya tartışmasız bir tavır ile değil, kendi kavram ve araçlarıyla bakan kişi" tanımı yapan İlber Ortaylı da Bauman tarafından farklı alanlarda zihnî faaliyette bulunan kişilerin bağımsız ve ortak bir hareketi üzerinden tarih sahnesine çıktığı işaret edilen aydınının, Rönesans'ın bir ürünü olduğunu ve Rönesans adamıyla doğduğunu söyler (2003: 35). Esas itibarıyla, Rönesans da Aydınlanma da modernite de zihnî faaliyetleriyle tarihe yön verenlerin, yani aydınların bir icadıdır. Batı'da aydınının tarih sahnesine çıkışı üzerine tartışmaların arka planında da Batı medeniyetinin tarihî süreçte yaşadığı dönüşüm yer alır. Batı tarihi merkeze alınarak aydınının soy kütüğüne bakıldığında, karşımıza, Antik Yunan'da sofistler, Ortaçağ'da ise rahipler çıkar. Ortaylı'nın doğumunu Rönesans'a götürdüğü aydın, Meriç'e göre de, "sofistlerin torunudur, çılgınlığı, hayâsızlığı, tecessüsü ile sofistlerin torunu" (1998: 28). Skirbekk ve Gilje de, Antik Yunan'da sofistlerin doğrudan demokrasi için halkın aydınlanması fikrini yönlendirdiklerini ve siyasî hayata katılım için gerekli olan münakaşa ve hitabet (rhetoric) sanatları, yurttaşlık bilgisi, insan doğası bilgisi vb. konuların halka sofistler tarafından öğretildiğini söylemişlerdir (2004: 53).

Tarihî süreçte, Batı'da, kamusal meselelerde iktidar karşısında bağımsız bir duruş sergileyebilen kişilerin oluşturduğu bir topluluk olarak ortaya çıkan

aydın sınıfı, mütemediyen biri birini kollayan, Batılılaşma süreci yaşayan ve Batı ile sancılı ilişkileri olan iki ülkede, Çarlık Rusya'sında ve Osmanlı Devleti'nde, 19 yüzyılın ortalarından itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Osmanlı'da, bilhassa Ruslar karşısında mütemediyen kaybedilen savaşlar neticesinde, ordunun geliştirilmesi amacıyla başlayan modernleşme/Batılılaşma hareketi, bilahare devlet müesseselerinin Batılı modeller örnek alınarak yeniden yapılandırılmasıyla siyasî alanda da kendini gösterecektir. Askerî ve siyasî alanlardaki modernleşme hamleleri, yakın zaman içinde, sosyal hayatta da görülmeye başlar. İlk Osmanlı Türk gazetesi *Takvim-i Vekâyi*'nin 1831'de çıkarılmasıyla bağımsız olmasa da gazetecilikte ilk adım atılır. 19 yüzyılın ikinci yarısında müstakil gazetelerin çıkarılmaya başlanmasıyla, iktidar karşısında bağımsız bir pozisyon alabilen, çoğu o dönemin Osmanlı bürokrasisi mensubu gazeteciler, kamusal meselelerde Babîâlî'yi rahatsız eden bir yayın politikası takip ederler. Türk aydın sınıfının Tanzimat'ın ilanı sonrası dönemden itibaren siyasî ve sosyal meselelerde etkili bir güç olmaya başladığını görüyoruz. Tanzimat sonrası dönem için yazılanlara baktığımızda da o dönemde yeni bir aydın sınıfın ortaya çıkışı üzerinde durulduğunu görmekteyiz.

İlber Ortaylı'ya göre Osmanlı aydını 19. yüzyıl reformcu Babîâlî bürokrasisinin ürünüdür: "Davranışlarında henüz bağımsız ve özgür bir nitelik yoktur: Devlet kapısının mahkûmudur ama devlet kapısının düzenini de tartışmak ve değiştirmek amacındadır." (2003: 37). Çoğunluğu bürokrasi mensubu aydınının, etrafında kenetlendiği hareketin adı "Yeni Osmanlılar"dır. Şerif Mardin de Yeni Osmanlıların "Sultan Abdülaziz devrinde ilk defa olarak Türkiye'de nispeten teşkilatlı bir siyasî fırka teşkil etmiş olan şahıslar" olduğunu söylemektedir (2004: 274). Mardin'e göre "Yeni Osmanlıların, Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önce benzeri görülmemiş bir siyasî protesto grubunu temsil ettikleri söylenebilir" (2009: 11). Cemil Meriç de kendine has üslubuyla "İlk defa olarak sınıf-ı ulema parçalanıyor, çevresine yeni teklifler sunan bir intelijansiya doğuyordu. Genç Osmanlılar, bu şaşkın kafilenin en tanınmış temsilcileri"dir demektedir (2000: 131). Sina Akşin'e göre ise devletin mütemediyen zayıflaması karşısında üzüntü duyan gazeteci-aydınlardan oluşan Yeni Osmanlılar hareketi, "Osmanlı tarihindeki ilk Batılı (Avrupalı) anlamdaki özgürlük hareketidir. Hareketin ikinci özelliği gazetecilerden oluşması ve mücadelesini basın yoluyla yapmasıdır." (2005: 32).

Yeni Osmanlılar hareketine mensup önde gelen gazeteci aydınlar; Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Ağâh Efendi'dir. 1864-1867 yılları arasında Türk gazeteciliğinin çok önemli gelişme kaydetmesinde Yeni Osmanlıların

payı büyüktür. Ali Suavi'nin ve Ziya Paşa'nın yazdığı *Muhbir*'de, Namık Kemal'in yönettiği *Tasvir-i Efkâr*'da ve başyazarlığını yaptığı *Hürriyet*'te ele alınan konular Babiâli'nin tepkisini çekecektir. Bu vesileyle Kararnâme-i Âli ile basın hürriyeti ilga edilir (Tanpınar 2001: 224-225, Ebuzziya Tevfik 2006: 51). Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensubu aydınlar, Âli Paşa'nın basına getirdiği yasaklar sonucu, Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine Avrupa'ya kaçmışlar, Babiâli'ye muhalefetlerini, ülkelerine yeniden dönebilme imkânı bulana kadar muhtelif Avrupa şehirlerinde çıkardıkları gazetelerle yürütmüşlerdir.

Tanzimat sonrası dönemde, Osmanlıda, Batılılaşmanın da etkisiyle yaşanan dönüşümle tarih sahnesine çıkan Türk aydınları, memleket meseleleri üzerine Babiâli'ye muhalefet ederken gelecek nesil aydınlara da birçok konuda öncülük edeceklerdir. Yeni Osmanlılarla ilgili olarak, bilhassa da Ali Suavi ve Namık Kemal'in ideolojik yönelimleri konusunda muhtelif fikirler serdedilmiştir. Tanpınar'a göre Tanzimat devri ideolojileri medeniyetçilik, Osmanlıcılık ve İslamcılıktır. Tanzimat'tan sonra ilk ideoloji 'cris-tallization' u medeniyet kelimesi etrafında olur. Bu mefhumu kendi nesli ve gelecek nesiller için bir din haline getiren Şinasi'dir. Tanpınar'ın tasnifinde Âli ve Fuad Paşalarla birlikte Osmanlıcılığın kurucuları arasında yer alan Namık Kemal'e; Ziya Paşa ve Ali Suavi ile birlikte o dönemin ideolojilerinden İslamcılık içinde de yer verilir (2001: 152-153). Hilmi Ziya, Namık Kemal'in, gücünü İslam-Türk geleneginden alan bir Batılılaşmayı benimsediğini ve geneğe kökten hücum edenlerle de Batı fikirlerini beğenmeyen gelenekçilerle de anlaşımadığını söyler. Hilmi Ziya, Namık Kemal'in, Ali Suavi ile erkenden arasının açılmasını da bu fikirlerine bağlıyor (1979: 107, (Namık Kemal'in Ali Suavi hakkındaki görüşleri için bk. Tansel 2005: 58).

Biröl Emil, Ziya Paşa ve Namık Kemal'i hem medeniyetçilik hem Osmanlıcılık hem de İslamcılık ideolojileriyle ilişkilendirir (2009: XXV). Nihal Atsız ise 1942'de Namık Kemal'in ırkını ve düşüncelerini tenkit eden yazılara karşı yazdığı bir yazısında, onun Osmanlıcılık ve İslamcı olduğunu, fakat yaşadığı dönemde milliyetçiliğin ancak bu şekilde yapılabileceğini söyler (1997: 42-43). Niyazi Berkes'e göre de Namık Kemal, "Tanzimat siyasetinin mahsulü olan Osmanlı kavramını alıp ondan, tabir caizse, bir Osmanlılık milliyetçiliği yaratan adamdır" (2007: 50). Şerif Mardin'e göre ise "faal hayatının sonuna doğru bir teorisyen ve risale yazarı olarak, Balkanlarda gittikçe güçlenen Pan-Slavizm akımı ile yüzyüze gelen Namık Kemal, muhtelif millî ve dinî grupların teşkil ettikleri bir *Osmanlı milleti* fikrinden vazgeçmiş, imparatorluğun Avrupa'daki topraklarının büyük bir

kısımının kaybına baş eğmiş görünmektedir. Namık Kemal artık dikkatini ‘İslâm halkı’na çevirmişti” (2009: 367-368).

Ali Suavi ise düşünceleri ve eylemleriyle bilhassa Cumhuriyet’in ilk dönemlerinden itibaren Türk aydınlarının hayli ilgisini çekmiş bir kişiliktir. İsmail Hami’ye (1942) ve Falih Rıfkı Atay’a (1954) göre Ali Suavi ‘laiklik’ yanlısıdır ve ‘Türkçü’dür. Hilmi Ziya’ya göre de medreseden yetişmiş bir devrimcidir; Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi Osmanlı Devleti’nin şeriate dayanmasını istemiyor ve laikliği savunuyordu. Ayrıca Osmanlıcı değil Türkçüdür (1979: 77-79). Hilmi Ziya, Ali Suavi’nin Türkçü olduğunu söylediği eserinin başka bir bölümünde ise Ali Suavi’nin Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık arasında hiçbir zıtlık görmediğini ve her üçünü de aynı anda savunduğunu söyler (1979: 204). Şerif Mardin, Ali Suavi’yi Türkçü olarak nitelemenin yanıltıcı olacağını, yazılarında Türklere o zamana kadarkinden daha fazla yer vermesine rağmen Ali Suavi’nin Türkçülükten ziyade İslam kardeşliği ile daha fazla ilgili olduğunu iddia eder (2009: 410-412). Tanpınar’a göre Suavi, zannedildiğinden daha büyük bir inkılâpçıdır; fikirleri zaman içinde değişiklik göstermiştir; fakat fikirlerinden ziyade karakteriyle izah edilmesi gereken bir adamdır. Din ve devlet işlerinin ayrılmasına taraf olan Ali Suavi, laikliğinde de İslamiyetin dışına çıkmaz; geliştirdiği bütün fikirlerinde yerli ve İslamî kalmıştır. Tanpınar, Suavi’nin sağlam bir tarih bilgisine sahip olmadığını, bununla beraber millî tarih konusunda bir çığır açtığını ve Türkçülük hareketinin hiç olmazsa bir tarafında da onun olduğunu söylemiştir (2001: 235-243).

Türköne, İslamcılığın doğuşunu, Yeni Osmanlılara dayandırdığı çalışmasında Yeni Osmanlı hareketine mensup aydınların düşüncesinin İslamcılığa indirgenemeyeceğini, Yeni Osmanlıların hemen hepsinin düşüncesinin eklektik olduğunu, başka bir sorunsalla yaklaşıldığı zaman bu aydınların düşüncelerinde Osmanlıcılık, halkçılık, liberalizm, demokrasi hattâ laiklik gibi düşüncelerin de izlenebileceğini söyler (1994: 273). Kara da Yeni Osmanlılar’ın bilhassa Namık Kemal ve Ali Suavi’nin, İslamcılarının olduğu kadar, belki onlardan daha fazla Türkçülerin, Batıcıların, hatta dünyevleşmenin ve laisizmin de öncüleri sayıldığını söyler (1994: 22). Aynı yazara göre “Mevcut çalışmalar göstermiştir ki, II. Meşrutiyet sonrasında nispeten farklı fikrî temayülleri ve grupları bir önceki merhalede aynı kişilerde temsil edilmektedir. Namık Kemal, Ali Suavi ve diğerleri Osmanlıcı olduğu kadar İslamcı, milliyetçi, Batıcı, modernist ve muhafazakâr olarak da mütalaa edilecek metinler kaleme almış, fikirler serdetmişlerdir.” (2005: 42). Yeni Osmanlılar devlet aygıtının ıslahına yönelik talepleri yanında başka alanlarda da Türk aydınlarının öncüsü olmuşlardır. Mardin bunu şöyle ifade eder: “Bugün,

Türkiye’de yazı dilinin sadeleştirilmesinden köklü sivil hürriyetlere kadar, kökleri Yeni Osmanlıların öncü çalışmalarında yer almayan tek bir modernleşme alanı olduğunu söylemek zordur.” (2009: 10).

O dönemde Babîâlî’ye muhalif Yeni Osmanlıların da onların devamında, çoğunluğu II. Abdülhamit döneminde kurulan Batı tarzı okullarda yetişen ve Avrupa’ya kaçan aydınların bir hareketi olan Jön Türklerin de, evvelmirde ayrılıkçı hareketlerin gelişimine karşı Tanzimat’ın ilanıyla birlikte devletin resmi ideolojisi haline gelen Osmanlılık düşüncesini benimstediklerini söylemek bize göre daha makul bir yaklaşımdır. Osmanlı’nın son döneminde Türk aydınları arasında yaşanan ideolojik saflaşma, II. Meşrutiyet’in ilan edildiği dönemde daha da belirginleşecektir. İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi ideolojilerin safında yer alan Türk aydınları için Yeni Osmanlılar, ideolojik olarak beslendikleri bir kaynak olacaktır. Osmanlı’nın son döneminde yaşanan siyasî olayların da etkisiyle Türkçülük, Batıcılık ve İslamcılık yükselirken, Osmanlılık iflas etmiştir. Somel’in söylediği gibi (2006: 92) Osmanlılığın entelektüel bir ilgi konusu olması Yeni Osmanlı muhalefeti ile başlamış ve Jön Türk muhalefeti ile devam etmiş, ancak bilhassa Balkan Savaşları ve bunu takip eden demografik değişimler neticesinde, Osmanlılık resmi ideoloji olmaktan çıkarken aydınların ilgisini de kaybetmiştir.

Yeni Osmanlıların Babîâlî’ye muhalif bir grup olarak ortaya çıktığı dönemde, hem devlet katında hem de aydınlar arasında Osmanlılık ideolojisinin benimsenmiş olmasına rağmen, aydınlar ve Babîâlî arasındaki mücadelenin temelinde devleti yeniden güçlendirmek için devlet aygıtının nasıl ıslah edileceği meselesi yatmaktaydı. O döneme kadar devletin birliğini sağlamak için pragmatik bir önlemler dizisi olarak uygulanan Osmanlılık düşüncesi, Yeni Osmanlılar tarafından Meşrutiyetçi bir çerçevede ve entelektüel bir seviyede irdelenmeye başlanmıştır (Somel 2006: 104). Mardin’e göre de Yeni Osmanlıların amacı “Osmanlı İmparatorluğu’nda bir ‘meclis-i meşveret’in kurulmasını sağlayarak siyasî iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırmak, bir kuvvetler ayrımı sağlamaktı. Kuvvetlerin dengesi yürütmeyi kurulacak olan meclis’e karşı sorumlu tutmakla elde edilecekti” (2010: 33). Yeni Osmanlıların devletin kurtuluşu için meşrutiyet ilan edilmesine ve anayasal bir sisteme geçilmesine yönelik talepleri, devrin en önemli devlet adamları olan Âli ve Fuad Paşaların ölümlerine kadar devlet katında karşılık bulmayacaktır.

Türk aydınlarının bağımsız olarak fikirlerini dile getirme imkânı bulduğu ve Osmanlı’nın iç ve dış birçok mesele ile adeta boğuştuğu bir döneme tekabül eden bu yıllardan itibaren, Türk aydınları siyasî ve sosyal hayata dair mesele-

ler üzerine fikirlerinde Batı kaynaklı fikirlerin etkisi görülmeye başlanacaktır. Batı kaynaklı fikirlerin Yeni Osmanlılar üzerinde tesirleri varsa da Mardin'in söylediği gibi fikirlerinde Avrupalıların akıl hocalığını hissettirmeyen Yeni Osmanlıların Batılı siyasî düşünürlerle ilgili referansları da hemen hemen yoktur (2009: 13). Kendisi de Avrupa'ya kaçan ve Rousseau'dan, Moliere'den tercümeleyen Ziya Paşa bir şiirinde "Milliyeti nisyan ederek her işimizde/Efkâr-ı Firenge tebaiyyet yeni çıkdı" (Karaalioğlu 1984: 96) diyerek, o dönemde, aydınlar arasında Avrupa kaynaklı fikirlerin yaygınlaşmaya başladığını dile getirmiştir. Ziya Paşa gene aynı şiirinde "İslam imiş devlete pâ-bend-i terakki/ Evvel yoğ idi işbu rivayet yeni çıkdı" diyerek İslam'ın terakkiye mâni olduğu fikrinin o dönemde ortaya çıkan yeni bir düşünce olduğunu söyler. Şinasi'nin Avrupa'da yaşadığı dönemde dostluk kurduğu Ernest Renan'ın Müslüman ülkelerdeki 'geri kalmışlığı' İslam'a mal eden ve "tüm oryantalizm tarihinin en utanç verici belgelerinden biri" (Mutman 2002: 200) olan araştırmasına karşı Namık Kemal, *Renan Müdâfaanâmesi* (1962) ile karşılık vermiştir.

Batı kaynaklı fikirler, Yeni Osmanlılar sonrası dönemin aydınları Jön Türklerin, devletin inhitatını durdurabilmek için ortaya koydukları çözüm önerilerinde daha sık rastlanmaya başlanacaktır. Avrupa'da da ideolojilerin ortaya çıktığı ve geliştiği bir çağda mütemadiyen Avrupa'ya kaçan Türk aydınlarının bu fikirlerden etkilenmemeleri şüphesiz söz konusu olamazdı. Avrupa'da yaşanan siyasî ve sosyal gelişmelere tanık olan bazı Türk aydınlarının o dönemde çok etkili olan pozitivist düşünürlerin fikirleriyle tanışmaları, pozitivist düşünürlerin fikirlerine referansla Osmanlı devlet ve toplum düzeni üzerine fikirler serdetmelerini de beraberinde getirecektir. Beşir Fuad, Baha Tevfik, Ahmet Rıza, Suphi Edhem, Celal Nuri, Abdullah Cevdet gibi aydınlar bu dönemde etkisinde kaldıkları materyalist ve pozitivist filozoflardan yaptıkları çevirilerle, Türkiye'de materyalizmin ve pozitivistizmin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Öte yandan "Pozitivist düşünceyi Türkiye'ye aktaranların hemen hiçbiri, bu sisteme eleştirel yaklaşmamıştır. Hemen hepsi de üstad kabul ettikleri filozofların görüşlerini methiyelerle aktarmaya çalışmıştır" (Korlaelçi 2006: 222). Ayrıca 19. yüzyılın başından itibaren eğitim alanında gerçekleştirilen modernleşme hamleleri, II. Abdülhamit devrinde hızlanarak ve 'resmî ideoloji'ye bağlı nesiller yetişmesi amacıyla yeniden programlanarak devam ettirilmiştir. Abdülhamit devrinin başlangıcında 'mütefennin' bir insan tipi yetiştirmeyi amaçlayan ve pozitif bilimlere ağırlık veren eğitim sisteminin rejime muhalif bir neslin yetişmesine katkıda bulunduğu anlaşılınca, eğitim sisteminde dine daha fazla yer vermeye başlanmış, fakat bu bir işe yaramamıştır.

Ayrıca bu dönemde açılan okullar II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in yönetici elitleri için de bir kaynak olacaktır (Alkan 2006: 386-387).

19. yüzyılın sonundan itibaren, Tanzimat'ın, devletin belli başlı sorunları ile ilgili Batılılaşmayı bir yöntem olarak ele alan yaklaşımının yerine, topyekûn Batılılaşma yanlısı bir çizginin etkinlik kazandığı görülmektedir. Bilhassa II Abdülhamit devrinde Jön Türk hareketine dayanan bu yaklaşım, neticelerini, Cumhuriyet'in kurulmasını takip eden yıllarda daha net verilerle gösterecektir (Toker vd. 2006: 83). Erol Güngör, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e uzanan süreçte Batıcı/inkılâpçı bir kimliğe bürünen Türk aydınlarının pozitivist ve materyalist ideolojilere bağlı olarak kamusal meselelere ve millî kültüre yaklaşımlarına yönelik kendi üslubu ve görüşlerinden yola çıkarak aşağıda üzerinde duracağımız önemli tenkitlerde bulunmuştur.

Erol Güngör'ün Batıcı-İnkılâpçı Türk Aydınlarına Tenkitleri

Milliyetçi muhafazakâr bir aydın kimliğiyle ve bir sosyal bilimci olarak kaleme aldığı yazılarında, Erol Güngör'ün Batıcı-inkılâpçı Türk aydınlarına ve onların devamı olarak gördüğü sosyalist aydınlarla yönelik tenkitleri, bilhassa *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, *Dünden Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik* ve ölümünden sonra daha evvel gazetelerde yazdığı yazıların derlenmesiyle oluşturulan *Sosyal Değişme ve Aydınlar* adlı eserlerindeki bazı yazılarında yer almıştır.

Millî Kültürün Esası Olarak Din

Erol Güngör'e göre Türk millî kültürünün dün olduğu gibi bugün de en büyük yapıcı unsuru, din yani İslam'dır (2007: 94). Güngör, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte İslam'ın sosyal hayattan dışlanması ve laik bir toplum inşâsı projesinin mimarı olarak gördüğü Batıcı-inkılâpçı aydınları, din karşısında takındıkları tavırları dolayısıyla mütemadiyen tenkit etmiştir. "Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlettir: bu devlette din adamlarının veya dinî telâkîkilerin devlet işlerinde müessir olması tasvip edilemez" cümlelerinden sonra Güngör, bir kısım aydınların ibadetlere bile karışma taraftarı olmasını tenkit etmiş ve 'müdahaleci laikler' dediği politikacıların devlet gücünü din aleyhine kullanmalarının yanlışlığını dile getirmiştir (2003: 329).

Zihniyet dünyalarını, siyaset teorisinde merkezîyetçi, laik, üstenci ve otoriter olan Fransız pozitivistlikle (Özlem 2002: 458), biyolojik materyalizmin ve organisist-Darwinist Batı düşüncesinin biçimlendirdiği (Mardin 2010: 19-20) Batıcı-inkılâpçı aydınlar, 19. yüzyılın sonlarından itibaren, bir yandan din ve geriliği özdeşleştirirken, diğer yandan da pozitif bilimlerle ilerlemeyi özdeş görmeye başlamışlar ve ele aldıkları kamusal meselelere,

materyalizme ve pozitivistliğe istinad eden fikirleriyle öneriler getirmişlerdir. Batıcı-inkılâpçı aydınların pozitivist bir zihniyetle millî kültür unsurlarına yaklaşımları, Erol Güngör'ün tenkitlerinin de esas konusunu teşkil etmektedir.

“Bizde maalesef aydınlar yer ve gök arasında, köksüz geleneksiz bir zümre haline gelmiş, böylece halkın çok gerisine düşmüş bulunuyor” sözleriyle Türk aydınının kendi millî değerlerine bigâne kalmaması gerektiğini dile getirir Erol Güngör (2003: 481). Yıllardan beri muhafazakâr aydınların ‘ilerici’ olarak adlandırılanları Avrupa’yı körü körüne taklit etmekle suçladığını ve bizdeki modernleşmenin bir taklid hareketi olarak eleştirildiğini söyleyen Güngör, Avrupa’nın taklit bile edilemediği fikrindedir. Eğer taklit edilebilseydi, yaşadığımız şahsiyet buhranı yerine Avrupa taklitçiliği gibi bir kusurumuz olurdu diyen Güngör, “bizim taklid edemediğimiz Avrupa’da bir insan geleneksel kültüre düşmanlık yaparak kendisinin ‘ilerici’, bilgili, aydın olduğunu göstermeye kalkarsa ona deli derler; ciddiye almazlar ve güler geçerler” (2003: 409) sözleriyle de Batıcı-inkılâpçı Türk aydınlarını millî kültür karşısındaki olumsuz tavırları sebebiyle kendi millî kültürlerine yaklaşımlarını takdir ettiği Batılı aydınlardan ayırır. Ayrıca Güngör, Batı’da da dindar, dinsiz ve dine karşı kayıtsız aydınların olduğunu, fakat bu unsurların birbirlerine karşı tahammül gösterdiklerini, bizde ise aydınların dine karşı tutumlarının Batılı muadilleri gibi bir zihni aydınlığa kavuşmamış olmalarından dolayı belli bir olgunluk seviyesine hâlâ ulaşmadığını iddia etmiştir (2003: 482).

Erol Güngör’e göre aydınlarımızın büyük çoğunluğu kendilerini birer ‘müstemleke aydını’ gibi görmüşler, böylece geçmişten intikal eden her şeye karşı âdeta kin ve nefretle bakmışlardır. Geleneksel toplum hayatında hemen her konunun dinî bir değer halinde ifade bulması da onların bu tavrını desteklemiş, böylece aydınlarda bozulan her şeyin dinden kaynaklandığı kanaati oluşmuştur (2003: 480). Güngör, “Cumhuriyetçiler de kendilerinden öncekilerin dayandığı veya öyle zannedilen müesseselere karşı şiddetle cephe almayı, eski rejimin dayanaklarını ortadan kaldırmayı denediler. Din bunlardan biri ve belki de başlıcası idi” (2007: 94) sözleriyle de tenkit ettiği zihniyetin, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte devlet katında ilk kez ciddi anlamda karşılık bulduğuna işaret eder. “Avrupalı görünmek ve kendimizi onların tehlikesinden uzak tutmaktan başka manâsı olmayan bir takım yenilik hareketlerini benimsemek suretiyle halktan büsbütün ayrılan Türk münevveri, halk nazarında itibarını da yitirmiştir” (1999: 39) sözleriyle Güngör, zihniyet dünyalarıyla millî kültür karşısında konumlandırdığı aydınlarla, millî kültürün sahibi halk arasında meydana gelen ya-

bancılaşmanın sosyolojik arka planını da ortaya koymaktadır. Erol Güngör'ün söylediği yenilik hareketleri, Cumhuriyet'in ilanıyla hayata geçirilen inkılaplardır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hayata geçirilen inkılaplar, Tanzimat sonrası dönemden itibaren başlayan ve Batı kaynaklı pozitivist ve materyalist düşüncelerle şekillenen ve Cumhuriyet'i kuran seçkinleri de etkileyen bir zihniyet dönüşümünün neticesidir. Başka bir ifadeyle bu süreç, Türkiye'de dinin devlete ve sosyal hayata etkilerinin zayıflatılması ve laik bir toplumun inşa edilmesi sürecidir.

“Halkın genel kanaatine göre Türk milleti dindar oldukça yükselmiş ve yücelmiş, dinden uzak kaldıkça da kudretini kaybetmiştir” diyen Güngör'e göre din konusunda aydınlar ve halk farklı kanaatlerdedir: “Münevverin genel kanaatine göre ise Türk halkı dinin ve dinî liderlerin tesiri altında kaldığı müddetçe gerilemiştir. Standart Türk münevverine göre, yüksek tahsil ve ihtisas yapmış bir insanın dindar olması imkânsızdır, dindar görünüyorsa bu onun nüfuz kazanmak ve halkı sömürmek istediği manâsına gelir” (1999: 37). Güngör, halkın bu aydın tipine bakış açısının pek olumlu olmadığı tespitini yapar. Ona göre Cumhuriyet inkılapçıları, Avrupa medeniyeti deyince ciddi olarak teknolojik değişmeyi değil, daha çok bu teknolojiyi oluşturduğuna inandıkları manevî ve kültürel öğeler üzerinde durmaktaydılar. Bu düşüncenin temeli de laiklik ve pozitivist düşünce idi; inkılapçı aydınların esas düşüncelerinin çerçevesini bu görüşlerle örülü bir reform düşüncesi oluşturmaktaydı (1997: 40). Cumhuriyet'in ilk yıllarında dinî alandaki uygulamalarla ilgili tenkitlerinde Güngör temelde, inkılaplarla, dini laikliğe uyarlamaya çalışan anlayışa itiraz etmiştir. Cumhuriyet inkılapçılarının dini kaldırmak yerine onu kafalarındaki yeni Türkiye şemasına uydurmak üzere bazı değişiklikler yapmayı düşündüklerini; ezanı Türkçe okuttuklarını, resmî sayılabilecek bir Kur'an tefsiri yaptıklarını, bu uygulamalarla da din vasıtasıyla eski medeniyete bağlılığımızı asgariye indirmek istediklerini iddia etmiştir (2007: 94).

Güngör'ün, Türk sosyolojisine ve Türk milliyetçiliğine katkılarını takdirle andığı Ziya Gökalp'e yönelik tenkitlerinin merkezinde de din meselesinin oluşu, onun din konusuna atfettiği önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir. Güngör, Ziya Gökalp'i, onun *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde din meselesine sadece bir buçuk sayfa ayırdığı için tenkit etmiştir. Gökalp'in 'dinî Türkçülük' denince “din kitapları ve hutbelerle va'azların Türkçe olması”nı anlattığını ve Gökalp için Türkçülükte din meselesinin bir dil meselesinden ibaret olduğunu, bu düşüncesiyle Gökalp'i Cumhuriyet'in laik inkılapçılarından hatta dinde reform yapmak isteyen din-dışı aydınlardan ayırt etmenin çok güç olduğunu söyler. Gökalp'in din konu-

sunu böyle geçiştirmesinin akla birtakım ihtimaller getirdiğini söyleyen Güngör, bu ihtimallerin en kuvvetlisinin de o günkü siyasî atmosferin, din konusunda ihtiyatlı davranmayı gerektirmesi olduğu düşüncesindedir (2003: 51). “Hem İttihatçılara hem Cumhuriyetçilere kolaylıkla hizmet etmiş bir insan, iktidar sahiplerinin görüşleri dışında bir şey söyleyebilir miydi?” sözleriyle de Gökalp’in görüşlerini siyasî gelişmelere göre değiştirdiğini iddia etmiştir (2003: 61).

Cumhuriyet İnkılâpçılarının Fikrî ve Siyasî Öncülerine Dair Düşünceler

Erol Güngör’ün yazılarında Batıcı-inkılâpçı aydınların halktan kopukluğunun veya toplumun kültürel algılarının dışında kamusal meselelere dair ürettikleri fikirlerin belli bir dönemden sonra daha radikal bir hâl aldığına ilişkin düşüncelerin yoğun olarak işlendiği görülmektedir. II. Meşrutiyet dönemi ile erken Cumhuriyet dönemi inkılâpçı aydın profili üzerine bazı tespitlerde bulunan Güngör’e göre inkılâpçılar, “İkinci Meşrutiyet döneminde inkılâp yapan neslin harpten sonra ayakta kalmış olanlarıydı. Bunlar aynı çevre içinde yetişmiş, aynı umumî fikirleri benimsemiş ve büyük çoğunluğu ile İkinci Meşrutiyet idaresi içinde mevki almış kimselerdi” (2007: 90). Bu düşünceleriyle Güngör, Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan ve dinin sosyal hayattan dışlanmasına matuf inkılâpların fikrî öncüleri olan ve Osmanlı’nın son döneminden itibaren Batı kaynaklı pozitivist ve materyalist düşüncelerin etkisinde kalan aydınlara işaret etmektedir. Erol Güngör’ün inkılâpçıların esas programını çizdiğini söylediği, dolayısıyla Cumhuriyet döneminde hayata geçirilen inkılâplara fikirleriyle öncülük ettiğini düşündüğü kişilerin başında “Türk milletinin biyolojik veraseti de dâhil olmak üzere her şeyiyle değişmesini” isteyen biri (1999: 43) olarak gördüğü Abdullah Cevdet gelmektedir.

Abdullah Cevdet, muhafazakâr, milliyetçi ve İslamcı kesimler tarafından radikal Batıcı görüşleri yanında İslam aleyhinde tercüme faaliyetinde bulunduğu için sert tenkitlere uğrayan hattâ çoğu zaman nefretle anılan bir şahsiyettir. Hollandalı oryantalist Reinhart Dozy’dan (1820-1883) *Tarih-i İslâmiyet* adıyla tercüme ettiği eserde Hz. Muhammed için söylenenler, Abdullah Cevdet’e yönelik bu öfkenin en büyük sebebidir.¹ Avrupa’dan damızlık erkek getirilmesini teklif ettiği yönünde yaygın bir kanaatin varlığı da, Abdullah Cevdet’in aşırı Batıcı fikirleri dolayısıyla Erol Güngör gibi Türk sağına mensup aydınlar tarafından mütemediyen tenkit edilen bir yazar olmasını da beraberinde getirmiştir. Mesela Nihal Atsız, Türk kanı taşımadığını söylediği Abdullah Cevdet’in, milletin iki dayanağı olan milliyet ve din mefhumlarını yıkmaya çalıştığını iddia etmiştir (Ayvazoğlu 2009: 100). Hilmi Ziya ise G. Le Bon’un melezleşme teorisinden etkilendiğini söylediği

Abdullah Cevdet'in, Türk ırkının üstün bir ırkla karışması ve melezleşmesi fikrine kapıldığını ve fakat fikirlerinin sonunda ne kadar sapık bir noktaya ulaştığının farkında bile olmadığını söyler (1979: 250-251).

Erol Güngör, Abdullah Cevdet'in sahibi olduğu *İçtihad* dergisi etrafında toplanan ve medeniyetten pozitivist düşüncüyü anladıklarını söylediği Batıcı aydınların, İslamiyet ve Türklük adına konuşur görünmekle birlikte, bu ikisinin yerine Türkiye'de Avrupa kültürünü yerleştirme gayreti içinde oldukları düşüncesindedir (1997: 14). Bu anlamda Eric Jan Zürcher'in Abdullah Cevdet'le ilgili söyledikleri zikre değer: "Tüm Jöntürk yayıncılar arasında Abdullah Cevdet en radikal laikti. Sadece din ve devlet arasında tam ayırımın savunuculuğunu yapmadı, inançlı bir materyalist olarak Müslümanları tedricen dinsel dünya görüşlerinden vazgeçirmenin ve onlara sadece bilime dayanan bir dünya görüşüne doğru rehberlik etmenin yollarını aradı" (2002: 47). *İçtihad* dergisinde çıkan makalelerin Avrupalının merhametini kazanmak için yazılmış birer dilekçe gibi olduğunu söyleyen Güngör "İkinci Meşrutiyet'in garpcısı ve Cumhuriyet devrinin inkılâpçısı" dediği Kılıçzâde Hakkı'ya ait şu sözleri aktarır: "Bağıra bağıra halka anlatacağız ki, değil Asya'ya çekilmek kutulara firar etsek Avrupalılar gibi düşünmedikten, Avrupalılar gibi çalışmadıktan sonra orada dâhi yakamızı bırakmazlar, mevcudiyet-i mukaddese-i diniye ve milliyetimizi muhafaza ettirmezler. Bugün Avrupa'dan tardettiler; yarın dünya yüzünden kaldıracaklardır" (1999: 64). Kılıçzâde Hakkı'nın *İçtihad* dergisinin iki ayrı sayısında kaleme aldığı 18 maddeden oluşan *Pek Uyanık Bir Uyku* (1328: 1226-1228, 1328: 1261-1264) başlıklı yazıda ortaya koyduğu bazı fikirler Cumhuriyet inkılâplarıyla hayata geçirilmiştir. Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*'da Batıcıların zihniyetinin anlaşılmasında önemli gördüğü bu metni 'Garbcıların Programı' başlığı altında özetleyerek aktarır (2006: 59-63). Erol Güngör'ün yazılarında Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı gibi *İçtihad* dergisi etrafında toplanan Batıcı aydınları tenkit etmesi, evvelemlerde bu yazarların bazı aşırı Batıcı fikirleri ve bu fikirlerin Cumhuriyet inkılâplarına kaynaklık etmesi sebebiyledir (*İçtihad* dergisinde yayınlanan yazıların Cumhuriyet inkılâplarını yapan kadro üzerindeki etkisi hakkında bk. Karpat 2010: 262).

Erol Güngör'ün tenkitleri Mustafa Reşid Paşa ve Mithat Paşa gibi Türk Batılılaşma tarihinde önemi yadsınamayacak devlet adamlarına da yönelir: "İngiliz sefirinin önünde hüngür hüngür ağlayan Tanzimat kahramanı Mustafa Reşid Paşa'nın vekardan nasibi yoktu; tatlı canının endişesine düşerek Fransız Sefaretine sığınan ve Londra'ya gittiği zaman İngiliz Hariciye sekreterine sadrazam olarak yaptığı işlerin hesabını veren hürriyet ve

anayasa kahramanı Midhat Paşa da elbette vekar örneği olamazdı” (1999: 59). Bu cümlelerin devamında “Şimdi onların kendi toprağımız üzerinde hırsız gibi korkak adımlarla dolaşan inkılâpçı torunları vekarın manasını lügatta bile bulamıyorlar” (1999: 59) sözlerinden de, Güngör’ün, tenkit ettiği bu devlet adamlarını Batıcı-inkılâpçı aydınların siyasî ataları olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Milliyetçi muhafazakâr aydınların Türk Batılılaşma tarihinde Tanzimat’ın ilanını ile birlikte başlayan ve Osmanlı’yı yıkılmaya götüren sürecin mimarı olarak adını en çok andıkları devlet adamlarının başında Mustafa Reşit Paşa ve Mithat Paşa gelmektedir (Güngör 1999: 172, Karadağ 2004, farklı bir görüş için bk. Öztuna 2006: 23, Mustafa Reşit Paşa’nın Batıcılığı için bk. Ortaylı 2008: 33). Auguste Comte’un “İslâm’ın asli ruhu uyarınca siyasal merkezileşme, yalnızca kanaatlerin ve adetlerin yekpareliğini temine ve teyide eğilimli olduğundan, bu ruh, yakında Tanrı’nın yerine İnsanlığı ikame etmek suretiyle bu amaca ulaşıldığını teslim edecektir” (2008: 27) sözleriyle bitirdiği bir mektupla banisi olduğu İnsanlık Dini’ne davet ettiği Mustafa Reşid Paşa’nın bu davete nasıl mukabele ettiğini bilmiyoruz; fakat Avrupa’ya eğitim için gönderdiği Hoca Tahsin ve Şinasi gibi isimlerin Avrupa’da yaşadıkları dönemde pozitivist düşünürlerin etkisinde kaldıklarını ve Türkiye’de Batılılaşmacı aydınların öncüsü olduklarını söylemek mümkündür. Korlaelçi, Türkiye’ye pozitvizmin girişine zemin hazırlayan kişilerin başında Mustafa Reşit Paşa’yı, Şinasi’yi ve Mithat Paşa’yı sayar (2006: 214-215). Şüphesiz ki tarihte her olayı ve her kişiyi yaşanan dönemin şartları içinde değerlendirmek gerekir. Güngör’ün söylediği gibi “Sosyal olayları polis metodlarıyla anlamaya çalışanlar için suçlu bulmak kolaydır” (1999: 79). Belli ideolojilere angaje insanların ve grupların sosyal hayattaki yerlerini, tarihteki bir takım olaylar ve kişiler üzerinden tahkim etme çabası, zaman zaman tarihî olayların ve kişilerin ideolojik bir bakışla hatalı değerlendirmelere tâbi tutulmasını da beraberinde getirmektedir.

Dil ve Tarih Meseleleri Üzerine Tenkitler

Erol Güngör’e göre Türk millî kültürünün en önemli yapıcı unsurlarından biri Türkçedir. Güngör’ün millî kültürün en önemli unsurlarından biri olarak Türkçeyi görmesi ve Cumhuriyet’in dil politikasının mimarı olarak görerek, şahsiyet zaafı içinde olduklarını iddia ettiği Batıcı-inkılâpçı aydınları tenkit etmesi, onun Cumhuriyet inkılâplarıyla ilgili genel tavrıyla paralellik göstermektedir. *İmparatorluk Halkı ve Sömürge Münevveri* başlıklı yazısında Güngör, yüzyıl öncesine kadar Türkiye’yi ziyaret eden yabancı yazarların halkımızda ve aydınlarımızda küçüklük duygusundan basit ve laubali davranışlardan eser bile görmediklerini belirttiklerini, bu bakımdan

Türklerin Avrupalılardan üstünlüklerini bildirdiklerini, fakat bu üstünlüğün ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren halkımızda devam ettiği halde aydınlarımızda kaybolduğunun görüldüğünü ve Türk aydınlarında bir şahsiyet değişmesi yaşandığını, gençlerin vakar kelimesinin manâsını bilmediğini, kendilerine Türkçe diye öğretilen uydurma dilde yazılmış lügat kitaplarında da bu kelimenin karşılığını bulacaklarını sanmadığını, çünkü vakarın Türk münevver hayatı içinde karşılığı kalmadığını söyler (1999: 59-60).

Cumhuriyet inkılaplarıyla amaçlanan laik toplumun inşa edilmesinde dil inkılabı hiç şüphesiz önemli bir aşamadır. Batıcı-inkılâpçı aydınların Türkiye’de Batılı olmayan bütün kültür unsurlarını bir kenara bırakma eğiliminde olduklarını ve ırkçı bir karakter taşıyan dil anlayışlarının gerçeklere aykırı olduğunu söyleyen Güngör’e göre, Türkçüler, Türk kültüründe en az bin yıllık bir gelişmeyi temsil ederlerken, Batıcı-inkılâpçı aydınlar, bin beşyüz yıl evvelki iptidâî kültürün şampiyonu oldular. Batıcı-inkılâpçılara göre “milliyetçilik ve halkçılık bir taraftan Asya’daki uzak atalarımızın, bir taraftan da Anadolu’ya çok eskiden gelmiş Hitit atalarımızın (!) kültürünü Batıdan örnek alarak geliştirmekten ibaretti. İşte öz Türkçe denilen ve okullarda çocuklarımızın öğrendikleri uydurma dil böylece eski Asya Türkçesi ile Fransızca’nın izdivacından doğan bir hilkat garibesi olarak ortaya çıktı” (Güngör 1999: 44).

Erol Güngör, hilkat garibesi olarak ortaya çıktığını söylediği Öztürkçenin, hangi zihniyetle ve hangi amaçlara matuf olarak yapıldığı üzerine görüşler serdetmiştir. Ona göre Batıcı-inkılâpçı aydınların Türkçeye karşı bu tavırları Osmanlı-Türk kültürünün millî karakterden uzaklaştığı ve Arap-Fars kültürüne tâbi olduğu inancından kaynaklanmaktaydı. Güngör, alfabenin değiştirilmesi ve eski alfabenin yasaklanması suretiyle hayata geçirilen Harf inkılabı ile yapılmak istenenin hem Batı’ya daha çok yaklaşmak hem de İslam medeniyetinden uzaklaşmak amacına matuf olduğu düşüncesindedir: “İnkılâpçılar, milliyetçiliğin ve modernizmin bir gereği olarak Cumhuriyetten önce kullanılan Türkçenin değiştirilmesini, çünkü bu dilin bizim ayrılmak istediğimiz Ortadoğu-İslam medeniyeti içinde geliştiğini düşünüyorduk.” (2007: 94-96). Yani esas mesele İslam’dır. Batı medeniyetine dâhil olabilmenin yolu, İslam medeniyetiyle irtibatın kesilmesiyle mümkün olacaktır. Osmanlı’nın son döneminde sadeliği esas alan Türkçecilik hareketini Türkçe’nin eriştiği mükemmelliğe örnek olarak gösterir Güngör. Bu dönemde belli bir süre etkinliğini muhafaza eden Türkçecilik hareketini, Türk milliyetçiliğinin başarılı bir hamlesi olarak görür. Bunun en önemli sebebi, Türkçecilik hareketinin, kültürün devamlılığı prensibini

ihmal etmemesi ve Türkçülerin kullandıkları malzemenin millî hayatın gerçek unsurlarına, hafızalardan silinmemiş bir geçmişe, yaşanan bir bugüne ve toplumca hayal edilen bir geleceğin zaruretlerine dayanmış olmasıdır (1999: 42).

Erol Güngör'e göre Batıcı-inkılâpçı aydınların Türk tarihine yaklaşımları, Türkçe konusunda olduğu gibi İslam'la irtibatlıdır. Batı medeniyetine dâhil olmak için yeni bir tarih yorumu gerekmektedir. Güngör, Batıcı-inkılâpçı aydınların kaynağını Yunan, Roma ve Hıristiyanlıktan alan Batı kültürünün etrafında sun'î peyk gibi dolaştıklarını, fakat en büyük temsilcisi biz olduğumuz bir medeniyetin millî karakterimizi bozduğunu nasıl söyleyebildiklerini sormuş ve bu 'sömürge münevveri' zihniyetinin aydınlarımızın çoğunda mevcut olduğunu iddia etmiştir (1999: 45). Erol Güngör, Türk milletini İslam medeniyeti dairesinden çıkarmak ve Batı'ya bağlamak amacıyla tezatlarla dolu bir tarih tezi ortaya attıklarını söylediği Cumhuriyet inkılâpçılarının, Türklerin Müslüman olmalarıyla Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar olan dönemi karanlık bir fetret devri halinde göstermeye çalıştıklarını (2007: 135) ve Türk tarihinin İslam medeniyeti içindeki gelişmesini uzun bir kâbus gibi gördüklerini, bu yaklaşımlarda devrin aydınlarında hâkim olan 'avâmî pozitivizm'in de önemli payı olduğunu söyler (1997: 77, resmî tarih tezi tartışmaları için bk. Özdoğan 2002: 190-191; Poulton 1999: 127-129). Güngör'ün Türk tarihi ve kültürü üzerine görüşlerini benimsediği düşünürlerin başında, "Bizim milletimizin dün yaşadığı gerçeği, bugün de gördüğü büyük rüyayı temsil ediyordu." (1999: 120) dediği Dündar Taşer gelmektedir. Güngör, Taşer'in, Türk tarihini, bilhassa da Osmanlı'yı yücelten görüşlerine kitaplarında geniş yer ayırmıştır.

Erol Güngör, milliyetçi aydınların bazılarını da inkılâpçılara yakın durdukları konularda tenkit etmiştir. Mesela, Anadolu Türk tarihini bir türlü anlayamadığını söylediği Ağaoglu Ahmet Bey'in, "Avrupalılar insan haklarına hürmet gösterdikleri halde, Osmanlı Türkleri kendi milletinden insanları ezmekle meşgul oldular" düşüncesine karşı çıkar. 1950'ye kadar inkılâpçı ve Halk Partili olduğunu söylediği Peyami Safa'nın, inkılâpçıların geleneklere saygılı olduğunu ve Türk çocuklarına millî tarih şuurunu verdiğini ispata çalıştığı düşüncelerini, içinde bulunulan bozgun psikolojisinin bir uzantısı olarak yorumlamış ve tenkit etmiştir (1999: 65-67). Ziya Gökalp'in de Osmanlı tarihini yanlış bildiğini söyleyen Güngör, "Türk tarihi ve kültürü hakkında bugün de pek çok yazarlarımız ondan daha sağlam bir görüş kazanmış değillerdir" diyerek Gökalp'in tarih yorumlarına tenkitler getirmiş ve Gökalp'ten "Türk kültürünü yanlış anlayanların en

kaliteli örneği” olarak bahsetmiştir (1999: 73). Güngör bu şekilde ele aldığı milliyetçi düşünürlerin fikirlerine getirdiği eleştirilerle de kendisine yakın gibi görünen şahsiyetlere karşı da tarafsız bir şekilde eleştiriler geliştirebilmenin en önemli örneklerini sunmuştur.

Güngör, Türkiye’de aydın halk yabancılaşmasının sebebi olarak, Batı kaynaklı fikirlerin etkisinde kalan aydınları göstermektedir. Türkiye’de yaşanan aydın halk yabancılaşmasının sebeplerini izaha çalışan Güngör; Batı ile temas ederek onu benimsemeye çalışan aydınların eski kültürü reddettiklerini, halkın ise bu aydınlara itibar etmeyerek geleneği devam ettirdiğini ve böylece iki ayrı kültürün yan yana devam edip gittiğini, bu ayrılığın kültürün maddî olmaktan ziyade manevî unsurlarına dayandığını ve kolay kolay ortadan kalkacağına benzemediği düşüncesindedir (1999: 31). Tanzimat sonrası dönemde başlayan, aydınların Batı kaynaklı fikirlerle Türkiye’nin meselelerine çözüm bulma arayışı, Güngör’ün de söylediği gibi millî kültüre bağlı halkın nazarında karşılık bulmamıştır. Bu durumun Türkiye’de el’an varlığını devam ettirdiğini ve fakat Batı kaynaklı fikirlere başvurarak Türkiye’de siyasî ve sosyal hayata yeni bir düzen getirmek isteyen aydınların profilinde bir değişme yaşandığını da belirtmek gerekir.

Batıcı-İnkılâpçı Aydınların Devamı Olarak Sosyalist Aydınlara Yönelik Tenkitler

1960’ların ortalarından itibaren yani milliyetçilerin ve solcuların birbirlerine karşı ideolojik düşmanlıklarının mütemadiyen arttığı, Kemal Karpat’ın “sol gruplar ve yayın organları mantar gibi çoğaldı ve öyle bir noktaya geldi ki insan bunların ideolojilerini birbirlerinden ayrıldıkları noktaları takip etmekte aciz kalmaya başladı” (2009: 278) sözleriyle Türkiye’de sosyalizme artan ilgiyi tasvir ettiği bir dönemde, Erol Güngör, özellikle *Yol* dergisinde komünizm/sosyalizm ve sosyalist aydınlar aleyhinde yazılar kaleme almıştır. Bu yazıların birinde, millî kültüre bağlı gençlerin komünist olmaktan kurtulduğunu söyleyen Güngör, şarlatanlığa en müsait doktrin komünizm olduğunu, Türkiye’de komünizm hareketinin ekonomik değil kültürel faktörlere dayandığını iddia etmiştir. “Komünizme göre bugün Türk halkının ahlâk normları ve kıymetleri tamamen burjuva nizamına mahsus bir sistem teşkil etmektedir ve dolayısıyla bir sömürme vasıtasıdır” dedikten sonra istihzalı bir dille “bizim komünistler de bu ahlak nizamının dışında yaşamaktadır. Fakat bu adamlar komünist oldukları için ahlâksız olmamışlar, ahlaksız oldukları için komünist olmuşlardır” sözleriyle ‘profesyonel madrabazlar’ dediği komünistlerin düşünce tarzını tenkit eder (2003: 320-321).

Bazı yazılarının girizgâh bölümünden anlaşıldığına göre Güngör'ün sosyalistler aleyhindeki yazıları okurlarca beğenilmiş ve daha fazlası talep edilmiştir. *İki Ünlü Sosyalistin Otopsi* başlıklı yazısının giriş bölümünde “Yol’un okuyucuları iki sayıdan beri bu sahifelerde solcuların eserleri ve fikirleri hakkında tenkid yazıları istemektedirler” dedikten sonra okurlarının arzusuna uyarak Türkiye’deki solcular arasında en çok okunduğunu ve sevildiğini söylediği iki sosyalist yazarın görüşlerini ele alır. Bu yazarlardan birincisinin son dört beş yılda hayli şöhret yapmış bir gazete fkracısı olduğunu söyler. Ona göre bir gazete fkracısının bir doktrin cereyanına önderlik etmesi Türkiye’ye has garabetlerden biridir. Bu ‘garabet’in sebebini sosyalistlerin içlerinde bir ilim ve fikir adamı bulunmamasına bağlar ve sosyalizmi yayma ve öğretme vazifesinin bu gazeteciye düştüğünü öne sürer. Bilahare mantık’a, muhakemeye ve hakikate kılıç salladığını söylediği bu sosyalist gazetecinin görüşlerini cümle cümle ele alarak tenkit etmiştir.

Aynı yöntemle görüşlerini tenkit ettiği diğer sosyalist yazar ise Güngör’ün ‘maskeli cehalet müessesesi’ dediği ve ‘münevver gazetesi’ olarak tanıdığını söylediği bir gazetenin önde gelen bir yazarıdır. Güngör, yaptığı ‘otopsi’ neticesinde bu yazarların ilim ve fikirden nasiplenmediklerini ve doğru düşünmeyi bile bilmediklerini iddia eder ve bu yazarların yazdıkları ile uğraşmanın sadece vakit kaybına sebep olduğunu söyler (2003: 221-227). Güngör, ayrıca o dönemde sosyalizmin karşısında olan bazı kesimlerin, sosyalistlerin Lenin’in kitaplarını yayınlamaları karşısında Hitler’in, Mussolini’nin eserlerini yayınlamalarını saçmalık olarak nitelemiş ve bu durumu ülkedeki fikri hayatın yoksulluğuna ve perişanlığına tipik bir misal olarak göstermiştir (2003: 337-338).

Yazarlığının erken dönemlerinde çağdaş sosyalistler aleyhinde yazdığı yazılarında Güngör, sosyalistlerin bütün kadrosunun dünkü inkılâpçılardan teşkil ettiğini ve hem inkılâpçıların hem de sosyalistlerin millî kültüre sırt çevirmede ortak olduğunu iddia eder (1999: 64). İdeolojik aidiyeti Erol Güngör’den farklı bir aydın olan Kemal Karpat’ın da benzer görüşler serdetmesi bu iddiaları kuvvetlendirir niteliktedir. Karpat’a göre 1959’a gelindiğinde laik milliyetçilerin genç kuşağı belirgin bir şekilde sosyalizme yönelmeye başlamıştır. Ayrıca bunlar köy kökenli aydınlara (Köy Enstitüsü mezunları) ve emekçi gruplara yanaşmışlardır. 1960 İhtilali’nden sonra sosyalizm, kültürel olarak milliyetçiliğin İslamcı, ırkçı ve Osmanlıcı yönlerini reddeden kendine özgü bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır ve o dönemde sosyalistler orta sınıfların yükselişine de karşı çıkmış ve hızlı bir kalkınma yolu olarak devlet otoritesine dayanan bir merkezî planlama önermişlerdir (2009: 253).

Karpat'ın söylediği, kalkınma yolu olarak devlet otoritesine dayanan bir merkezî planlama önerisi, o dönemde, evveleminde 'Yön Hareketi'ne mensup sosyalist aydınlardan gelmiştir. Marksizmi bir yöntem olarak kullanarak Kemalizm'i yeniden yorumlama amacı güden Yöncüler, Batıcı-inkılâpçı aydınlardan 1960'lardaki devamıdır. Erol Güngör inkılâpçıların devamı olarak gördüğü sosyalist aydınlardan, inkılâpçıları gibi beynelmilelci olduklarını ve bu sebeple inkılâpçıların büyük çoğunluğunun sosyalist harekete katılmasını tabii karşılamak gerektiğini; çünkü sosyalizmin de 19. yüzyıl Avrupa düşüncesinin bir mahsulü olduğunu, yani sosyalizmin de millî kültüre karşı Batılı bir alternatif durumunda olduğu tezini savunur (1999: 15). Böyle bir yaklaşımın tabii sonucu olarak sosyalistlerin Batı merkezli kapitalist sisteme muhalif olmaları, Güngör için de, milliyetçi muhafazakâr entelijansiya için de bir şey ifade etmeyecektir. Çünkü bu yaklaşıma göre sosyalistlerin fikirleri de Batıcı-inkılâpçıları gibi millî kültüre karşı tehditler içermektedir.

Sonuç

Tanzimat sonrası dönemde Yeni Osmanlı hareketine mensup aydınlar, Osmanlı idarî sisteminin yeniden düzenlenmesi ve anayasal bir düzene geçilmesi amacıyla Babıâli'ye karşı bir muhalefet hareketi başlattılar. Yeni Osmanlıların zihniyet dünyalarını etkilemeye başlayan Batı kaynaklı fikirler, Jön Türkler üzerinde daha da etkili olmaya başlamıştır. Yeni Osmanlıların fikirleri ağırlıklı olarak devlet sisteminin ıslahına odaklanırken, onların devamı olan Jön Türkler devletin yanı sıra toplumun da yeniden düzenlenmesine yönelik fikirler serdettiler. Bu fikirlerinde, Osmanlı'dan kaçıp yaşadıkları Avrupa'da, bilhassa Fransa'da etkisinde kaldıkları pozitivist düşünürlerin etkileri belirleyici olacaktır. Doğan Özlem de, devleti kurtarmak ve ona yeni bir nizam vermek isteyen Osmanlı aydınlıklarına bilhassa Jön Türklere "akılcı ve evrensel ilkelere göre kurulmuş bir 'pozitif toplum' ütopyasının yön vermiş olduğu pozitivist siyaset öğretisi"nin pek cazip geldiğini söylemektedir (2002: 458).

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan dönemde İslam'ın kamu alanından dışlanmasına ve laik bir toplum inşa edilmesine yönelik uygulamaların fikrî öncülüğünü, Osmanlı'nın son döneminde Batı kaynaklı pozitivist ve materyalist fikirlerin etkisinde kalan Türk aydınlıkları yapmıştır. Erol Güngör'ün Türkiye'nin millî kültür meselelerini ele aldığı yazılarında, sözün dönüp dolaşıp Batıcı-inkılâpçı ve sosyalist aydınlara gelmesi, onun bu meselelerde aydınlardan sorumluluğuna atfettiği önemi göstermektedir. Erol Güngör'ün eserlerini Soğuk Savaş yıllarında kaleme aldığını da gözden ırak tutmamak gerekir. Bilhassa gençlik döneminde muhtelif milliyetçi gazete

ve dergilerde kaleme aldığı yazılarında Güngör'ün sosyalist aydınlara yönelik tenkitleri, dönemin siyasî atmosferinin etkilerini taşımaktadır.

İsmail Kara'nın söylediği gibi Cumhuriyet inkılâplarının neredeyse hepsi doğrudan ya da dolaylı olarak dinle bağlantılıdır (2010: 31). Erol Güngör de, millî kültürün ve millî kimliğin esasını teşkil ettiğini düşündüğü dil ve tarih meselelerini, İslam'la irtibatlı olarak ele almıştır. Güngör'ün Batıcı-inkılâpçı aydınlara yönelik tenkitlerini, Peyami Safa'nın sözleriyle “bir tarih, kültür ve medeniyet hamlesi olan Kemalizm'e” (2006: 207) yönelik olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü Kemalizm haddizatında Batıcı-inkılâpçı aydınların bir ideolojisidir. Fikrî öncüleri de, Tanzimat'tan itibaren ortaya çıkan siyasî ve sosyal gelişmelerin zihniyet dünyalarını şekillendirdiği Batılılaşmacı aydınlardır. Erol Güngör'ün Batıcı-inkılâpçı aydınlara yönelik tenkitleri, kendi devrini takib eden yıllarda bilhassa fikir hürriyetinin mütemadiyen arttığı günümüzde, Türkiye'de muhtelif ideolojik gruplara mensup aydınlardan gelen, Batıcı-inkılâpçı aydınlara ve onların bir projesi olan Kemalizm'e ve Cumhuriyet inkılâplarıyla hayata geçirilmek istenen laik toplum tasarımıyla yönelik tenkitlerin de habercisidir.

Açıklamalar

¹ Dozy'nin eserine Osmanlı aydınları tarafından getirilen tenkitler için bk. (Hatipoğlu 1999: 197-213, Necip Fazıl'ın Abdullah Cevdet için söylediği ağır sözler için bk. 1990: 60-61). Hüseyin Vassaf Efendi Kemâlül-Kemâl adlı eserinde İbnülemin'in, Dr. Dozy'nin eserini tercüme ettiği için Abdullah Cevdet'e her fırsatta hakaret ettiğini anlatır (2009: 142).

Kaynaklar

- Akşin, Sina (2005). “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”. *Bilim ve Ütopya* 132: 32-37.
- Alkan, Ahmet Turan (2000). “Halefi Olmayan Bir İlim Adamı: Erol Güngör”. *Doğu Batı* 11: 157-163.
- Alkan, Mehmet Ö. (2006). “Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”. *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*. Ed. Mehmet Ö. Alkan. İstanbul: İletişim Yay. 377-407.
- Atay, Falih Rıfki (1954). *Başveren Bir İnkılâpçı*. Ankara: Türkiye Milli Talebe Federasyonu.
- Atsız, Nihal (1997). *Türk Tarihinde Meseleler*. İstanbul: İrfan Yay.
- Ayvazoğlu, Beşir (2009). *Tanrıdağı'ndan Hıra Dağı'na Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar*. İstanbul: Kapı Yay.

- Bauman, Zygmunt (1996). *Yasa Koyucular ve Yorumcular*. Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Metis Yay.
- Berkes, Niyazi (2007). *Batıcılık Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*. İstanbul: Kaynak Yay.
- Comte, Auguste (2008). *İslâmiyet ve Pozitivizm*. Haz. Christian Cherfils. Çev. Özkan Gözel. İstanbul: Dergâh Yay.
- Danışmend, İsmail Hami (1942). *Ali Suavi'nin Türkçülüğü*. İstanbul: CHP Genel Sekreterliği.
- Ebuzziyâ Tevfik (2006). *Yeni Osmanlılar*. Haz. Şemsettin Kutlu. İstanbul: Pegasus Yay.
- Emil, Birol (2009). *Son Dönem Osmanlı Aydını Mizancı Murad Bey*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Gevgilili, Ali (1990). *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*. İstanbul: Bağlam Yay.
- Güngör, Erol (1997). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____, (1999). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____, (2003). *Sosyal Değişme ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____, (2007). *Dünden Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hatiboğlu, İbrahim (1999). "Osmanlı Aydınlarınınca Dozy'nin Tarihi-İslamiyet'ine Yöneltilen Tenkitler". *İslam Araştırmaları Dergisi* 3: 197-213.
- Hüseyin Vassaf (2009). *Bir Eski Zaman Efendisi İbnülemin Mahmud Kemâl, Kemâlî'l-Kemâl*. Haz. Fatih M. Şeker ve İsmail Kara. İstanbul: Dergâh Yay.
- Kara, İsmail (1994). *İslâmcuların Siyasî Görüşleri*. İstanbul: İz Yay.
- _____, (2005). *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*. İstanbul: Dergâh Yay.
- _____, (2008). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Karaalioglu, Seyit Kemal (1984). *Ziya Paşa Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yay.
- Karadağ, Raif (2004). *Muhteşem İmparatorluğu Yikanlar*. İstanbul: Emre Yay.
- Karpat, Kemal H. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. Haz. ve Çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yay.

- _____, (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*. Haz. ve Çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yay.
- Kılıçzâde Hakkı (1328). "Pek Uyanık Bir Uyku". *İçtihad*. No: 55. 1226-1228.
- _____, (1328). "Pek Uyanık Bir Uyku". *İçtihad*. No: 57. 1261-1264.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1990). *Bâbüâli*. İstanbul: Büyük Doğu Yay.
- Korlaelçi, Murtaza (2006). "Pozitivist Düşüncenin İthali". *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*. Ed. Mehmet Ö. Alkan. İstanbul: İletişim Yay. 214-222.
- Mardin, Şerif (2004). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1*. Der. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder. İstanbul: İletişim Yay.
- _____, (2009). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. Çev. Mümtaz'er Türköne vd. İstanbul: İletişim Yay.
- _____, (2010). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yay.
- Meriç, Cemil (1998). *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yay.
- _____, (2000). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yay.
- Mutman, Mahmut (2002). "Şarkiyatçılık/Oryantalizm". *Modernleşme ve Batıcılık*. Ed. Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yay. 189-211.
- Namık Kemal (1962). *Renan Müdâfaanâmesi*. Yay. Fuad Köprülü. Ankara: Millî Kültür Yay.
- Ortaylı, İlber (2003). *Osmanlı Barışı*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- _____, (2008). *Avrupa ve Biz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- Özdoğan, Günay Göksu (2002). *Turan'dan 'Bozkurt'a*. Çev. İsmail Kaplan. İstanbul: İletişim Yay.
- Özlem, Doğan (2002). "Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset". *Modernleşme ve Batıcılık*. Ed. Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yay. 452-464.
- Öztuna, Yılmaz (1999). *Türk Tarihinden Portreler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____, (2006). *Tanzîmât Paşaları Âli ve Fuâd Paşalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Poulton, Hugh (1999). *Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal*. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yay.
- Safa, Peyami (2006). *Türk İnkılâbına Bakışlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Skirbekk, Gunnar ve Nils Gilje (2004). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. Çev. Emrullah Akbaş ve Şule Mutlu. İstanbul: Üniversite Kitabevi.
- Somel, Selçuk Akşin (2006). "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)". Edit. Mehmet Ö. Alkan. *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*. İstanbul: İletişim Yay. 88-116.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2001). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tansel, Fevziye Abdullah (2005). *Hususi Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hamid*. Ankara, Akçağ Yay.
- Toker, Nilgün ve Serdar Tekin (2002). "Batıcı Siyasal Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyet'ten Kamusuz Demokrasi'ye". Ed. Uygur Kocabaşoğlu. *Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim Yay. 82-106.
- Türköne, Mümtaz'er (1994). *Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yay.
- Ülken, Hilmi Ziya (1979). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yay.
- Winock, Michel (2007). *Aydınlar Yüzyılı*. Çev. Ergun Göze. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Yılmaz, Murat (2006). "Milliyetçilik ve Erol Güngör". Haz. Murat Yılmaz. *Erol Güngör*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 160-167.
- Zürcher, Eric-Jan (2002). "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları". Ed. Ahmet İnsel. *Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yay. 44-55.

The Nationalist-Conservative Criticism of Turkish Westernism: The Erol Güngör Example

Fatih Yıldız*

Fikret Çelik**

Abstract

Strengthening the frail state was the fundamental issue for the Turkish intellectuals entering the scene in the post-Tanzimat era. In time, the ideas suggested by Turkish intellectuals on state systems and public issues in order to halt the state's decline gained an ideological content. From the final period of the Ottoman era onwards, the Turkish intellectuals, who were influenced by positivist and materialist views originating from the West, became an influential force in reshaping the state and social order from the Tanzimat to the foundation of the Republic. This study reviews the nationalist-conservative intellectual and scholar, Erol Güngör's criticism of the Turkish Westernizationist-reformist intellectuals' approach to public issues and matters of national culture, primarily religion, from the post-Tanzimat era to his own time.

Keywords

Tanzimat, Westernizationist-Reformist Intellectuals, Westernization, National Culture, Republican Reforms

* Assist. Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences - Antalya / Türkiye
fatihyildiz@akdeniz.edu.tr

** Assist. Prof. Dr., Kırkkale University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration - Kırkkale / Türkiye
fikretcelik23@gmail.com

Аннотация

Ключевые Слова

* . . . /
fatihyildiz@akdeniz.edu.tr

** . . . /
fikretcelik23@gmail.com